

A walesi nemzeti mozgalom és a Plaid Cymru története¹

SZABÓ MÁTÉ CSABA

A tanulmány bemutatja walesi nemzeti ébredés és nemzeti mozgalom fejlődésének folyamatát, a helyi nacionalizmus jellemzőit, vizsgálati fókuszában pedig a walesi párt, a Plaid Cymru áll. A cikk áttekinti a párt 20. századi történetét az 1925-ös alapítástól egészen a 2010-es évekig. A tanulmány végig követi a Plaid Cymru politikai fejlődését, és változó viszonyát az Egyesült Királyságban zajló hatalomlebontáshoz (devolúcióhoz), továbbá ismerteti a párt választási eredményeire is. Külön figyelmet fordít a 2007 és 2011 közötti időszakra, amikor a párt a walesi kormány koalíciós tagja volt.

The History of the Welsh Nationalism and the Plaid Cymru

The study presents the process of the Welsh national revival, the development of the national movement, the characteristics of local nationalism and its focus on the Welsh Party, Plaid Cymru. The article reviews the party's twentieth century history from its founding in 1925 until nowadays. The study follows the political development of Plaid Cymru and its changing affiliation to the devolution in the UK, as well as the electoral results of the party. The study also examines the period between 2007–2011, when Plaid Cymru was a coalition member of the Welsh Government.

A Skót Nemzeti Párt (SNP) által kezdeményezett, Skócia önállósulási törekvéséért kiírt 2014-es referendum felkeltette az érdeklődést a sokszor kétpártinak nevezett brit politikai rendszer kisebb, etroregionális alapokon szerveződő pártjai iránt. Míg a Skót Nemzeti Párt helyzetéről, céljáról, politikai arcéléről a hazai olvasó sok helyről tájékozódhat, addig a Plaid Cymruról jóval kevesebb információ áll rendelkezésre magyar nyelven.

Az alábbi tanulmány e hiány enyhítését célozza, és a walesi nacionalizmus jellemzőinek bemutatásán kezdve, áttekinti a párt történetét az 1925-ös alapítástól egészen 2007 és 2011 közötti időszakig, amikor a párt a walesi kormány tagja volt. A tanulmány végigköveti a Plaid Cymru politikai fejlődését,

1 A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem együttműködésével készült.

viszonyát az Egyesült Királyságban zajló hatalomlebontáshoz (devolúcióhoz), kitérve a párt választási eredményeire, illetve kormányzati munkájára is.

Bevezetés

A Plaid Cymru bemutatása előtt lényeges, hogy röviden és vázlatosan áttekintsük a walesi nemzeti tudat múltját, az ország részét az Egyesült Királyságban, a helyi politikai jellegzetességeit és sajátosságait.

A szigetország nyugati részén elhelyezkedő Wales, ma az Egyesült Királyság négy tagországának egyike, már az ókortól kezdve lakott vidék volt. A Római Birodalom Wales jelentős részére kiterjesztette uralmát, leigázva a helyi törzseket. Miután a római seregek feladták a szigetországot, a helyi kelta törzsek királyságokat alapítottak, amelyek állandó harcban álltak részint egymással, részint az keleti angolszász törzsekkel, majd a betörő északi viking törzsekkel. Bár Wales nem érte el az egységes államiság fokát a kora középkorban, a walesiek nyelvi-kulturális jellemzőikben világosan elkülönültek a tőlük keletre élő angolszászoktól.² A normann hódítás nyomán a walesi területek is függésébe kerültek, majd I. Edward 1277-es hódítása és az 1282-es annexió eredményeképpen Wales betagozódott az Angol Királyságba.³ VIII. Henrik a walesi rendeletekről szóló 1536–1543-as törvényei felszámolták az archaikus walesi jogrendszert, valamint e jogszabályok mondták ki a terület egyesülését Angliával, és az ország részét küldötteket (képviselőket) küldhetett a londoni parlamentbe.⁴ Hangsúlyozni kell ugyanakkor azt is, hogy bár Walesnek megvolt a képviselete az angol parlamentben, a képviselők nem a walesi érdekeket tartották szem előtt, a helyi nemesek és földbirtokosok inkább rojalistának számítottak. Az 1543-as Act of Union eredményeképpen létrejött az unitárius Angol Királyság, amelyben a területet Walesi Hercegség néven említik.⁵ E jogszabály az erőteljes anglicizáló törekvése mentén nemcsak bevezette az angol közigazgatási rendszert, de egyben a hivatalos nyelvvé is az angol tette, így a területen terjedni kezdett a kétnyelvűség.⁶ A kolostorok és bárdiskolák bezárásával a walesi oktatás két legfőbb pillérét semmisítették meg.⁷ A walesi nyelv használata ettől fogva egyfelől a hétköznapi érintkezésre, részint az egyházi liturgiába szorult vissza – ez utóbbit nagyban segítették az 1567-es és 1588-as walesi nyelvű bibliafordítások, amellyel a protestantizmus is megérkezett a területre.⁸

Az 1600-as évektől indult meg és az 1800-as évek közepéig tartott a walesi népesség el- és kivándorlása is, amely egyfelől az államon belül más ország részbe való

2 Gruffydd ap Llywelyn 1055 és 1063 közötti rövid uralkodása alatt egyesítette Powys, Gwynedd, Dyfed/Deheubarth és Morgannwg királyságokat, így őt a hagyomány szerint a walesiek az első és utolsó walesi királyként tisztelik. Halála után a terület ismét szétesett királyságokra.

3 KLANICZAY 2004, 45.

4 POÓR 2009, 139.

5 MORGAN 1971.

6 ARATÓ 1978, 126.

7 APÁTI – GYŐRI SZABÓ 2002, 127.

8 DAVIES 1993.

vándorlást jelentett; másfelől pedig más országokba történő kivándorlást. A walesi emigránsok elsősorban a kiépülő gyarmatbirodalom területeire vándoroltak ki, így az észak-amerikai gyarmatokra, Kanadába, Ausztráliába, Új-Zélandra, Dél-Afrikába, illetve Indiába; de a gyarmatbirodalom határain túl, Argentínában is több tízezer walesi kezdett új életet. Ezzel is magyarázható, hogy Wales lakossága igen alacsony maradt az ipari forradalom második hullámaig: míg a Tudor korban kevesebb mint 300 ezer lakosa volt a területnek, csak 1750-re érte el a félmillió lakost; majd a demográfiai átmenet eredményeképpen 1851-re eléri az 1,1 milliót, ami 1911-re 2,4 millióra nőtt.⁹ Ugyanakkor látható a kivándorlással együtt egy párhuzamos folyamat is a 19. században: Dél-Wales ipari centrumaiba angol munkások ezrei vándoroltak be – ennek is köszönhető, hogy a Walesben élő népesség nem feltétlen azonosítható a walesi nemzettel.¹⁰

A modern Wales születése és a walesi nemzeti ébredés

Az ipari forradalom komoly változásokat hozott a korábban agrárcentrikus területen, mivel szinte korlátlan piaci igény mutatkozott a helyben található nyersanyagokra, elsődlegesen a korszak energiahordozójára, a walesi feketeszénre. A robbanásszerű urbanizáció és a gombamód szaporodó szénbányák nemcsak a walesi vidéket, de annak társadalmát is jelentősen átformálták a 19. században. A korábban kialakult, leegyszerűsített kép szerint a walesiek egyszerű, istenfélő kisvárosi-vidéki népek, akik főleg agrártermeléssel foglalkoznak, és akiket pusztán nyelvük választ el az angoloktól. Ezzel szemben a 19. század végére Wales népességének 2/3-a városokban lakott, ipari termelést végezve, miközben a szekularizmus is egyre erősödött a walesi társadalomban, amelynek 90%-a valamilyen szinten beszélt az angolt, ám csak alig fele használta a walesi nyelvet!¹¹ Az urbanizáció és industrializmus jelentős szerepet játszott a walesi területek politikai balra tolódásában. John Davies rámutatott, hogy a 19. századi gazdasági társadalmi átalakulás eredményeképpen a 20. század elejére a terület lakosságának mindössze 10%-a élt a mezőgazdaságból, vagyis Wales kifejezetten ipari vidék volt. Továbbá, mivel más országrészekkel összehasonlítva viszonylag csekély volt a középosztály aránya, így John Davies szerint Walest akár az világ egyik első proletár nemzetének is tekinthetjük!¹² Már a marxizmus megjelenése előtt komoly hagyományai voltak a munkások önszerveződéseinek, illetve a szervezett ellenállásnak, sztrájkoknak. Wales komoly szerepet játszott a chartista mozgalomban is, nem véletlen, hogy a chartistákkal szembeni legdurvább karhatalmi fellépés éppen a walesi Newportban történt 1839-ben, amely 14 halálos áldozatot követelt.¹³

9 DAVIES 1993.

10 APÁTI – GYŐRI SZABÓ 2002, 128.

11 www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_changing_nation.shtml (2018. 04. 20.)

12 www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_labour_unrest.shtml (2018. 04. 20.)

13 VADÁSZ 2005, 171.

A modernizációval a felvilágosodás eszméi, köztük a modern nemzetállamiság, illetve a nacionalizmus is megjelentek Walesben, amelyekkel elsősorban részint a helyi, részint a fővárosi értelmiség azonosult. Ugyanakkor az Egyesült Királyságban a 18. század közepéig egyetlen országos szintű oktatási-kulturális szervezet sem volt, amely a walesi érdekeket képviselte volna, vagy a walesi értelmiségieket tömörítette volna. A modern értelemben vett walesi nemzet megnyilvánulásai először nem a politikai színtéren jelentek meg, hanem az oktatás és a kultúra területén. A nemzeti identitás természetes hordozója a nyelv volt, így annak ápolására és fejlesztésére egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a walesi értelmiség.

Az egyik legelső szervezet, amely a walesi nemzeti ébredésben komoly szerepet játszott, az 1751-es alapítású *Society of Cymmrodorion* volt, amely három célt tűzött ki: egyrészt szociális szerepet vállalt, segítve a Londonban élő szegény sorsú walesieket; másrészt irodalmi és történeti kutatásokkal, illetve könyvkiadással segítse a walesi nyelv és kultúra ápolását; harmadrészt fórumot és színteret biztosított az ezt nélkülöző walesi intézményeknek.¹⁴ E szervezet komoly szerepet játszott a középkori eredetű *Eisteddfodok* újjáalakításában és rendszeres megszervezésében a 19. század elején.¹⁵ Az *Eisteddfodok* a hagyományos walesi nyelv és kultúra ápolása céljából költészeti-irodalmi fesztiválok, amelyek napjainkban is ellájták e funkciót.¹⁶ Ezen túl számos olyan intézmény, szervezet és rendezvény jött létre a korban, amely az angoltól független, walesi hagyományokat, nyelvet és kultúrát ápolta – ezek közül talán a Walesi Egyetem 1872-es Aberyswythben történt felállítása a legjelentősebb.¹⁷

A 19. században a walesi politika egyik fő célkitűzése az volt, hogy változtasson azon a koncepción, amely szerint az Egyesült Királyság három korábbi államalakulattól – az Angolt, a Skóti és az Ír Királyságtól – jött létre; ehelyett elfogadtassa azt, hogy az négy nemzet – az előzők mellé beemelve a walesit is – közös állama.¹⁸ A 19. század folyamán számos közéleti vita zajlott a walesi értelmiségen belül, úgy is, mint viszonyuk és részvételük a kialakuló Brit Birodalomhoz, illetve a walesi nemzet érdekeinek kialakítása és képviselete a kétpárti Westminster modellben. A walesi nemzet és önkormányzatiság gondolatára jelentős hatást gyakorolt az ír nacionalizmus és az „ír kérdés” megjelenése, amely a brit belpolitika egyik központi kérdésévé lett az 1880-as és 1890-es évekre.¹⁹ A walesi nacionalizmust ugyanakkor nem jellemezte a szeparatizmust mint az ír mozgalmat; céljuk sokkal inkább az önkormányzatiság kivívása volt Wales számára. Az 1884-es harmadik választójogi törvény eredményeképpen a tehetősebb felnőtt férfiak többsége választójogot nyert – a walesi lakosok leg-

14 MORGAN é. n.

15 APÁTI – GYŐRI SZABÓ 2002, 128.

16 A National Eisteddfod of Wales ma is a legrangosabb walesi irodalmi fesztivál, évente 6000 résztvevővel és több mint 150 ezer látogatóval. <https://eisteddfod.wales/> (2018. 04. 20.)

17 APÁTI – GYŐRI SZABÓ 2002, 128.

18 MORGAN 1971, 155.

www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_welsh_nationality.shtml (2018. 04. 20.)

19 VADÁSZ 2005, 189.

többje a Liberális Pártot támogatta, ezzel Wales évtizedekre liberális fellegvárrá vált.²⁰ Ugyanakkor igen hamar megjelentek azok a hangok, amelyek azzal érveltek, hogy mivel a lakosság túlnyomó többsége a munkásosztályból kerül ki, így a walesi politika központi kérdése kizárólag a helyi munkásosztály érdekei megfelelő képviseletének kell lennie.²¹

Az első egyértelműen politikai kezdeményezés a *Cymru Fydd* nevű szervezet volt.²² A szervezetet Londonban élő fiatal, liberális walesi értelmiségiek hozták létre az 1880-as években.²³ A *Cymru Fydd* programjában – amely hasonlóságot mutatott a baloldali Fabiánus Társaság eszméivel – szociális és politikai reformokat sürgettek.²⁴ A szervezet céljaiban ugyanakkor ellentmondások voltak, a tagságban komoly belső feszültségek húzódtak, ugyanis a tagság egyik fele tovább erősítette volna a Liberális Pártban a walesi jelleget, felvetve az autonómia kérdését is – és sok helyi liberális számára sem volt elfogadható. A szervezet komoly ugródeszka volt a fiatal és ambiciózus David Lloyd George számára, akinek politikai krédója így hangzott a korban: „Elsősorban walesi nacionalista vagyok s csak másodsorban liberális.”²⁵ A szervezet az 1890-es évek közepére elvesztette vezetőit, a belső konfliktusok feloldhatatlanná váltak, Lloyd George is inkább az országos politika irányába fordult, így jelentőségét elvesztette.²⁶

A 20. század első évtizedétől megindult az a folyamat, amelynek során a walesi választóközrzetekben a liberálisok helyett egyre gyakrabban munkáspárti jelöltek győzedelmeskedtek.²⁷ Az 1918-as parlamenti reform eredményeképpen, amely az ipari körzetekben dolgozó fiatal, nem háztulajdonos férfiaknak is választójogot adott, 1922-ben a Munkáspárt már a walesi választóközrzetek felét elnyerte. Ezt követően a 20. században Wales, különösen dél-walesi választóközrzetek a Munkáspárt egyik legerősebb fellegvárává erősödtek.²⁸

20 JONES–SCULLY 2006, 117.

21 Hogy a walesi politikai élet mennyire a baloldalon zajlott, illetve a munkásosztály érdekei mennyire meghatározóak, jelzi az, hogy az 1900-as választáson, amelyen először indult Labour Representation Committee (amelyből később a brit belpolitikát napjainkig meghatározó Munkáspárt ki fog nőni) mindössze két helyen sikerült képviselői helyet nyernie – az egyik épp Wales volt.

22 MORGAN 1971, 165.

23 Jellemző egyébként – amint az a Society of Cymmrodorion esetében is látható volt, hogy a walesi értelmiség és szervezeteinek természetes színtere inkább London, semmint valamely walesi város. Ennek elsősorban az az oka, hogy Walesnek, az egységes államiság hiányából fakadóan, nem volt fővárosa – a Hódító Vilmos alapította, főként angolok által lakott Cardiff városát csak 1905-ben tették Wales „fővárosává”.

24 MORGAN 1981, 32.

25 EGEDY 1998, 53.

26 MORGAN 1971, 166.

27 JONES–SCULLY 2006, 117.

28 A Munkáspárt támogatottsága 1966-ban érte el csúcát, amikor Wales 36 választóközrzetéből 32-t nyert el a párt. Szintén jelzi a párt walesi beágyazottságát, hogy az 1976 és 1979 között miniszterelnöki tisztséget betöltő James Callaghan, 1945 és 1987 között minden választást megnyert Cardiffban a párt színeiben.

A politikai paletta helyi átrendeződése azt is jelentette, hogy walesi szavazók legnagyobb többsége számára inkább az országos ügyek és pártok a fontosabbak, mint a nemzetiségi alapú politizálás. A walesi önkormányzat (*Home Rule*) nem képezte részét az országos politikai témáknak, de még Walesben is csak keveseket foglalkoztatott. Ugyanakkor e helyzet természetesen nem vetett gátat annak, hogy walesi nemzeti érdeket mindenekfelett érvényesíteni kívánó politikusok szerveződésbe ne kezdjenek.

A *Plaid Cymru* alapítása és első évtizedei

Az 1925-ben a Pwllheliben megrendezett *Eisteddfod*on több walesi nacionalista egyet értett egy tisztán walesi célokat követő politikai párt alapításának szükségességében, így 1925. augusztus 5-én alapították a *Plaid Genedlaethol Cymrut*, vagyis a Walesi Nemzeti Pártot.²⁹ Az alapítók közül ki kell emelni az irodalmár Saunders Lewis, az első pártelnök Lewis Valentine és a kiváló szervező David James Davies nevét, ez utóbbi baloldali, skandináv mintájú önkormányzatiságra vonatkozó közgazdasági nézetei évtizedekre meghatározták a párt politikai irányvonalát.³⁰

A párt első éveiben ugyanakkor nem egy modern értelemben vett politikai pártra hasonlított, hanem inkább egy a walesi nyelvet és kultúrát propagáló nyomócsoportra, amely harcot hirdetett az anglicizáció ellen.³¹ Saunders Lewis álláspontja szerint minden politikai, alkotmányos cél a walesi nyelv túlélésének van alárendelve.³² A párt alapokmányában lefektetett három fő céljuk mindegyike a walesi nyelvhez kapcsolódott: annak az egyetlen hivatalos nyelvvé tétele Walesben, a kormányzati és hivatalos ügyintézés során kötelezővé tétele, valamint kötelező oktatásának bevezetése az elemi iskolától az egyetemig.³³ A párt által megfogalmazott politikai célok viszont, mint a politikai függetlenség, a domíniumi státusz, a Népszövetségben való önálló walesi képviselet és a walesi nyelv kizárólagossá tétele igen radikálisnak számítottak és a többség ezekkel nem értett egyet.³⁴ Az 1929-es választáson a párt alapítója és elnöke, Lewis Valentine indult a caernarvonshirei választókerületben, de mindössze 609 szavazatot kapott, ami alig volt több a regisztrált párttagok létszámánál.³⁵ Ugyanakkor a walesi nyelvhez kapcsolódó kérdésekben komolyabb eredményeket sikerült kiharcolni: mikor a '20-as évektől megindult a walesi rádiózás, kezdetben csak angol nyelvű adásokat sugároztak. A párt által szervezett tiltakozó kampányok eredményeképpen sikerült elérni a walesi nyelvű adások sugárzását, majd 1937-ben az önálló regionális csatorna létrehozását.

29 A párt később egyszerűsítette nevét *Plaid Cymru*ra, vagyis Walesi Pártra.

30 MORGAN 1981, 206–207.

31 CHRISTIANSEN 2003, 125.

32 JENKINS 1992, 389.

33 MORGAN 1981, 207.

34 EGEDY 1998, 356.

35 MORGAN 1981, 206.

A korábban marginális Plaid Cymru országos ismertségét a brit kormányzattal szembeni aktív látványos fellépés hozta meg. A Llŷni Tűz (*Tân yn Llŷn*) néven elhíresült eseménysorozat háttérében az állt, hogy a kormányzat a llŷni félszigeten lévő Pwllheli közelében a légierő számára repülőteret és bombázó iskolát (RAF Penrhos) létesített 1936-ban. Mivel a llŷni félsziget a walesi identitás, nyelv és irodalom egyik fellegvára (napjainkban is 80% felett van a walesi nyelven beszélők aránya), így a döntés hatalmas felháborodást eredményezett az országországban.³⁶ A Plaid Cymru jól ismerte fel a lehetőséget, hogy nevét ismertté tegye: nemcsak tiltakozó gyűlések szervezésével és vitriolos publicisztikákkal támadták Stanley Baldwin konzervatív kormányzatát, de egy látványos politikai akcióra is elszánták magukat. 1936 szeptemberében a Plaid Cymru három prominense, Saunders Lewis, Lewis Valentine és David John Williams felgyújtotta a repülőtér épületeit, majd pacifizmusuk jelzésekként feladták magukat a helyi rendőrszolgálatnak.³⁷ Mivel a caernarfoli bíróság nem tudott ítélet hozni, így az elkövetőket Londonba szállították a bírósági eljárásra, amelyet élénk médiafigyelem követett.³⁸ A vádlottak hatásosan használták fel az újságokat nézeteik hangoztatására, elnyerve a walesi és a szélesebb közvélemény szimpátiáját is.³⁹

Az akció illeszkedett a Plaid Cymru ideológiájához, amelyben a walesi büszkeség visszaszerzése központi helyen szerepelt, így sokak számára oly értelmezést nyertek az események, hogy a walesiek több száz év elnyomás után „végre” bátran szembe mertek szállni az angolokkal, és hajlandók voltak erővel felelni az őket ért sérelmekre. Bár a politikusokat kilenc hónapos börtönbüntetésük letöltése után tömegek ünnepezték Walesben, a párt e népszerűséget mégsem tudta jól kamatoztatni és választási eredményre váltani. Ugyanakkor az események eredményeképpen a Plaid Cymrut mint extrém nacionalistákat kezdték kezelni az országos politikai pártok. Viszont mivel a párt növekvő támogatóinak nagy része a munkásosztályból került ki, így nézeteik a walesi nemzetet érintő kérdéseken túlmenően leginkább baloldaliak voltak, így a párt maga is szükségszerűen tolódott a politikai baloldal felé.

A második világháború közeledtével a brit kormányzat számára a Plaid Cymru komoly fejfájást okozott, mivel úgy tartották, hogy a walesi nacionalisták akadályozzák a háborús erőfeszítéseket, továbbá rettegtek attól, hogy a pártba német kémek fura-kodhatnak be, helyi népszerűségüket kihasználva egy esetleges felkelést robbantva ki a hátszágban – márpedig Wales mint magasan iparosodott terület kiemelten fontos volt a háborús termelés szempontjából.⁴⁰ Ezt az aggodalmat csak táplálta Saunders Lewis 1941-ben publikált munkája (*Bys a Betws – The world and the church*), amely elutasította a háborút a náci Németországgal.⁴¹ Bár a Plaid Cymru a nemzetközi kapcsolatokban valóban a semlegesség elve mellett foglalt állást, ezt nem valamiféle

36 MORGAN 1981, 254.

37 CHRISTIANSEN 2003, 125.

38 MORGAN 1981, 255.

39 WILLIAMS 1985, 283.

40 MORGAN 1981.

41 WILLIAMS 1985, 283.

németbarátságból tette, hanem azon meggyőződés alapján, hogy a walesi nemzetet megilleti a jog, hogy saját maga alakítsa ki viszonyait a világ más nemzeteivel és államaival, ehhez hasonlóan az a jog is, hogy kíván-e belépni a háborúba. A párt azt a nézetet képviselte, hogy a walesi nemzethez való lojalitásnak meg kell előznie a brit állam iránti lojalitást.

A Plaid Cymru a második világháború után

1945-ben Gwynfor Evanst választották meg a Plaid Cymru elnökének, aki 1981-ig töltötte be e pozíciót, így évtizedeken keresztül meghatározta a párt irányvonalát. Elnöksége alatt a párt kezdett egyre nagyobb figyelmet fordítani a társadalmi és gazdaságpolitikai kérdésekre is. Ugyanakkor a nyelvi-kulturális irányultság továbbra is igen erős maradt, olyannyira hogy a '40-es, '50-es években még többé-kevésbé a walesi nyelv kizárólagossá tételét célozták meg, amelynek igen kevés realitása volt a két-nyelvű országrészben.⁴² Gwynfor Evans érdeme az is, hogy vezetése alatt a párt egyre tudatosabban – igaz, még sokáig eredménytelenül – indította jelöltjeit az országgyűlési választásokon. Az 1945-ös választáson a Plaid Cymru történelmének addigi legjobb eredményét érte el: egyes körzetekben a szavazatok közel 25%-át szerezve meg. Bár ezzel parlamenti mandátumot ugyan nem sikerült szerezni, de a Walesben népszerű Munkáspárt számára regionálisan komolyan vehető versenytárrá lépett elő bizonyos választóközetekben.

Az egyre jelentősebbé váló walesi nemzetiségi mozgalomra válaszul a Munkáspárt 1948-ban döntött a Walesi Tanács (*Council for Wales*) felállításáról, amelyet a devolúció nyitányaként is lehet értékelni.⁴³ Az 1949-ben létrejött Walesi Tanács a brit kormány tanácsadó testületeként működött, 27 kijelölt taggal, akiket a helyi önkormányzatok, ipartestületek, szakszervezetek delegáltak, ám a negyedévente ülésező testület valódi döntési joggal nem rendelkezett. A Walesi Tanács felállítása mögött leplezetlen politikai indokok is vezették a munkáspárti kormányzatot, egyfelől kifogni a szelket a Plaid Cymru vitorlájából, másfelől visszaszerezni az átpártolt walesi szavazókat. A Plaid Cymru felismerte a politikai szándékot, és számos nyilatkozatukban mutattak rá a Walesi Tanács korlátozott jogkörére, később pedig kézzelfogható eredményeinek hiányára. Ezzel maga a Walesi Tanács is tisztában volt, és a tagjai közül többen reformjavaslatokat nyújtottak be a kormányzatnak. Ezek közül a legnagyobb hatású javaslat egy önálló minisztérium felállítására irányult, amely a Walest érintő ügyekben döntési joggal bír. Ennek nyomán 1951-ben a toryk létrehozták a Walesi Ügyekért Felelős Miniszter (*Minister of Welsh Affairs*) posztját, ám ezt a pozíciót kezdetben a belügyminiszter töltötte be.⁴⁴

A '40-es évek legvégén a brit monarchiához való viszonyulásból fakadó közjogi vita komoly feszültségek forrása lett a párton belül, végül 1949-ben a köztársaság-

42 CHRISTIANSEN 2003, 126.

43 MORGAN 1981, 332.

44 MORGAN 1981, 379.

párti radikálisok kiváltak a Plaid Cymruból, megalakítva a Walesi Köztársasági Mozgalmat (*Welsh Republican Movement*). Bár a párt vezetői mind osztották a nézetet, hogy az alkotmányos monarchia jobban illeszkedik a walesi hagyományokhoz, abban azonban vita volt, hogy az uralkodónak azonosnak kell-e lennie az Egyesült Királyság uralkodójával, vagyis egy perszónálunióknak kell megvalósulnia; vagy egy önálló walesi uralkodó szolgáltna jobban a szuverén Wales ügyét. E teoretikus viták mellett az '50-es évek közepén egy sokkal komolyabb kihívással kellett a pártnak és az egész walesi közéletnek szembenéznie. Liverpool és a környező települések vízellátásának stabilizálásának biztosítása céljából 1957-ben parlamenti döntés született egy víztározó építéséről, amelynek helyszínét földrajzi-domborzati okok miatt a walesi Tryweryn folyó völgyében jelölték ki. Élénk sajtókampány indult a döntés megakadályozására, mivel az települések elárasztásával is járt, amely kampányban természetesen Plaid Cymru is jelentős részt vállalt, ugyanakkor az egész walesi közélet megmozdult.⁴⁵ A tiltakozások sora, illetve jogi kifogások eredménytelennek bizonyultak, a területet elárasztották, így a beruházás 1965-re megvalósult.⁴⁶

A Plaid Cymru politikusai rámutattak arra, hogy a brit kormányzat hiába hoz létre bármilyen szervezetet, a valódi walesi érdeket nincs, aki őszintén képviselje Londonban.⁴⁷ Az építkezésre és azzal járó falurombolásra adott válaszok azonban nem álltak meg a politikai nyilatkozatok szintjén, a Wales Védelméért Mozgalom (*Movement for the Defence of Wales – Mudiad Amddiffyn Cymru*) nevű szervezet eljutott a terrorizmusig is: 1963 és 1969 között számos robbantást hajtott végre, főleg infrastrukturális és kormányzati épületek ellen.⁴⁸ A walesi kultúrát pusztító víztározó jelképpé és hivatkozási ponttá vált, és sokáig árnyékot vetett a walesi–angol viszonyokra.⁴⁹ Az események sora, illetve a párt nagy nyilvánosságot kapó tiltakozó akciói tovább növelték elsősorban a Plaid Cymru ismertségét és valamennyire népszerűségét is.

Válaszul az egyre erősödő walesi nacionalizmusra, illetve belátva, hogy a Walesi Tanács működése eredménytelen (továbbá, hogy megakadályozza a walesi szavazóbázisának tovább olvadását), a Wilson vezette Munkáspárt döntött a walesi és skót devolúció (hatáskörátruházás, hatáskörlebontás) elindításáról. Wales esetében ez a Walesi Tanács helyébe lépő Walesi Államtitkársági Hivatal (*Welsh Office*) létesítését jelentette szervezeti szinten.⁵⁰ Ezen túl egy önálló, tehát nem a belügyminiszter által betöltött Walesi Ügyekért Felelős Államminiszter kijelölését 1965-ben.⁵¹ A Walesi Hivatal a brit kormány döntéseinek Wales területén való végrehajtására hozták létre, ugyanakkor számos helyi illetékességű feladatot és hatáskört átvett. Közigazgatási szervként hatáskörébe tartozott a gazdasági tervezés, a lakhatás, az önkormányzatok,

45 MORGAN 1981, 335.

46 JENKINS 1992, 400.

47 WILLIAMS 1985, 291.

48 JENKINS 1992, 400.

49 Liverpool városi tanácsa 40 évvel a víztározó átadása után 2005-ben elnézést kért annak létesítéséért. *Liverpool says sorry for flooding Welsh valley* (2005).

50 TANNER 2006, 563.

51 EGEDY 1998, 356.

a szennyvízelvezetés, a környezetvédelem, a város- és vidéktervezés, a walesi nemzeti parkok, a történelmi épületek és a kulturális tevékenységek igazgatása.⁵²

A '60-as évek elején jelentős változások zajlottak a Plaid Cymruban, amelynek három összefüggő dimenzióját lehet megfigyelni. Először is a már korábban megkezdődött ideológiai elmozdulást a kulturálisan meghatározott elitizmustól a progresszív és radikális szocializmus felé; másodsor a párt céljainak bővülését a nyelvi-kulturális céloktól a társadalmi-gazdasági programig, amelynek része a walesi autonómia követelése; végül pedig a párt eszközei tekintetében a választásokon való részvételre való koncentrálást és a direkt (különösen az erőszakos) akcióktól való tudatos távolságtartást.⁵³ A párt irányultságában és programjában bekövetkezett változások két táborot teremtettek a párttagok között: a többséget alkotó, fiatalabb nemzedékhez tartozó modernistákat, akik a nyitást képviselték a walesi nyelven nem beszélők felé, és hajlandók voltak feladni a nem parlamentáris eszközöket; valamint az inkább idősebb korosztályt képviselő, a walesi nyelvet beszélőkre koncentráló tradicionalistákat, akiket kevésbé jellemzett a baloldaliság.⁵⁴

E belső változtatások meghozták az eredményüket a választásokon is: a '60-as években folyamatosan nőtt a Plaid Cymrura leadott szavazatok száma, így egyre jobb eredményeket értek el. Ez összefüggésben állt a párt nyelvkérdésbeli belső vitájának nyugvópontra jutásával: a '60 évekre ugyanis a párt elfogadta Wales kétnyelvűségét, és nyitott azok felé is, akik nem beszélik őseik nyelvét. Ennek nyomán több szerző ezt az időszakot nevezi a párt „felnőtté válásának”, az érett politikai szervezetté válás korának.⁵⁵

1966-ra a több évtizedes küzdelem meghozta az eredményét: a Carmarthenben megrendezett időközi választáson a pártelnök Gwynfor Evans sikerrel utasította maga mögé mind a konzervatív, mind a munkáspárti jelöltet, így megszerezte a párt első parlamenti mandátumát.⁵⁶ A Plaid Cymru a leszorosabb westminsteri szövetségese a Skót Nemzeti párt lett.⁵⁷ A történészek azért hozzátézik, hogy Gwynfor Evans sikere mögött az is állhatott, hogy olyan hiteles jelöltként tudott fellépni, aki sem a Walesben hagyományosan elutasított Konzervatív Pártot, sem a gazdasági kudarcok okán népszerűtlenné váló Munkáspártot nem képviselte.⁵⁸

E sikerek birtokában a párt – tudomásul véve az országész kétnyelvűségét – parlamenti munkájának középpontjába a walesi nyelv intézményes védelmének kiharcolását helyezte. Ezzel Gwynfor Evans a párton belüli platformokat is kibékítette, hiszen a választási siker világosan a modernisták parlamentáris eszközeit igazolta vissza, ám a programhoz a tradicionalistákat is sikerült megnyerni. A Plaid Cymru alapítói közé

52 PATAKI–ÁRÁDY 2001, 30.

53 CHRISTIANSEN 2003, 126.

54 DAVIES 1993.

55 CHRISTIANSEN 2003, 126.

56 WILLIAMS 1985, 287. Az 1966-os dátum abból a szempontból is lényeges, hogy a Skót Nemzeti Párt, csak egy évvel később, 1967-ben tudott parlamenti mandátumot szerezni!

57 FUSARO 1979, 365.

58 MORGAN 1981, 386.

tartozó irodalmár Saunders Lewis már 1962-ben nagyhatású rádióbeszédében felhívta a figyelmet a walesi cymri nyelv hanyatlására és egyre fokozódó visszaszorulására.⁵⁹ A korban a felmérések szerint Wales lakosságának már csak kb. 20%-a beszélte ősei nyelvét! Ennek hatására jött létre ugyanabban az évben a Walesi Nyelvi Társaság (*Cymdeithas yr Iaith Gymraeg*), amely a walesiek nyelvhasználatához fűződő jogainak érvényesítését tűzte ki célul, ugyanakkor egy nyelvújító mozgalmat is hirdetett. A társaság legfőbb célja, amely összekapcsolódott a Plaid Cymru programjával is, a walesi nyelv hivatalos nyelvvé tétele, mivel a korban az állami intézményekben kizárólag angol nyelvű ügyintézés zajlott.⁶⁰ A Walesi Nyelvi Társaság megérezve a '60-as évek korszellemét hamar aktív protestcsoporttá vált.⁶¹ Tagjai és szimpatizánsai gyakran folyamodtak a közvetlen akciók látványos módszeréhez: harsány tömegdemonstrációkkal, közúti blokáddal, falfirkákkal, átfestett közúti táblákkal, csekély károkozás mellett sokszor zavarba hozták a brit hatóságokat – ugyanakkor sokak szimpátiáját elnyerték.⁶²

E helyzetre válaszul 1967-ben a londoni parlament megalkotta a walesi nyelvtörvényt (*Welsh Language Act, 1967*).⁶³ A törvény kimondta, hogy ezután igény szerint bármilyen hivatalos okmányt kötelesek az állami szervek walesi nyelven is kiállítani; ám csupán lehetővé, nem pedig kötelezővé tette a walesi nyelv használatát a helyi hivatalos ügyekben. Inkább a folyamatos civil nyomásgyakorlás, mintsem a törvény következményeként lassan megjelentek a walesi nyelvű feliratok, nyomtatványok, hivatalos értesítések.⁶⁴

Válaszul a Skót Nemzeti Párt és a Plaid Cymru sikereire – utóbbi 1967-ben már 30 ezer fős tagsággal bírt – a Wilson vezette munkáspárti kormányzat, hogy visszavegye a kezdeményezést, 1969-ben felállította Kilbrandon Bizottságot (*Royal Commission on the Constitution*), hogy alkotmányos szempontból vizsgálja meg a további devolúció lehetőségét.⁶⁵ A bizottság munkájának eredményeképpen 1974-re született meg a tervezet, amely a korlátozott devolúció mellett foglalt állást.⁶⁶ A tervezet egyik leglényegesebb eleme a Walesi Nemzetgyűlés (*Welsh Assembly*) létrehozatala lett volna, ám ez a skóciai párjánál jóval szűkebb jogosítványokkal bírt volna.⁶⁷

Amikor 1970-ben az alapító Saunders Lewist irodalmi Nobel-díjra jelölték, a hír hatalmas elismertséget hozott a pártnak. Az 1974 évi októberi választásokon a Plaid Cymru háromra növelte parlamenti képviselőik számát. A párton belül a modernista irányzat ekkorra már szinte teljesen kiszorította a tradicionalistákat. A Plaid Cymru legfőbb parlamenti témái a walesi nyelvhez kapcsolódtak: követelték például egy

59 JENKINS 1992, 400.

60 WILLIAMS 1985, 292.

61 MORGAN 1981, 383.

62 WILLIAMS 1985, 288.

63 Welsh Language Act, 1967.

64 APÁTI – GYŐRI SZABÓ 2002, 129.

65 LAZER 1977.

66 TANNER 2006, 571.

67 EGEDY 1998, 359.

tisztán walesi nyelvű rádió- és tévéadó elindítását – a BBC Radio Cymru végül csak 1977-ben indult meg. A '60-as, '70-es évektől a párt nagyobb súllyal kezdett gazdaság- és szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozni, tekintettel arra, hogy a tradicionális walesi szénbányászat és vastermelés termelékenysége rohamosan csökkent.⁶⁸ A párt összekapcsolta az önálló walesi gazdaságpolitikai követelését a nyelvi-kulturális hagyományok ápolásával.⁶⁹

A párton belül élénk vita indult meg a Kilbrandon Bizottság általi devolúció-tervezetről is. Mint korábban említésre került, a jogszabály leglátványosabb pontja a Walesi Nemzetgyűlés létrehozatala volt, amely meglehetősen bonyolult eljárásokkal dolgozott volna, ám jelentős autonómiát is kapott volna bizonyos hatáskörökben. Ugyanakkor a jogszabály előírta a kérdés olyan népszavazási megerősítését, amelyen a lakosság minimum 40%-a részt vesz. Bár a walesi önkormányzást zászlajára tűző párt számára a kérdés tartalmi értelemben támogatható volt, ám teljesen világos volt számukra, hogy a tervezet éppen azért készült, hogy a Callaghan vezette Munkáspárt a devolúció megvalósítójaként visszaszerezze a walesi és skót nemzetiségek bizalmát – egyben csökkentse a nemzetiségi pártok népszerűségét. Az akkor ellenzéki Konzervatív Párttól a Plaid Cymru nem sok jóra számíthatott: az ekkor már pártelnök Thatcher visszavonta azon korábbi ígéretét, amely szerint nem ellenezné a „korlátozott hatalomátruházást”.⁷⁰ Végül a párt elnöksége úgy döntött, hogy a népszavazáson a javaslat támogatására biztatja szavazóit. A népszavazást 1979. március 1-jére, Wales védőszentje, Szent Dávid napjára tűzték ki.

Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy ez az időszak a brit belpolitika szempontjából sokkalta inkább a belső feszültségekről, a Callaghan vezette Munkáspárt és a szakszervezetek harcáról és sztrájkhullámokról szólt – az 1978–79-es téli időszakot a Shakespeare-t idézve „Rosszkedvünk teleként” (*Winter of Discontent*) szokás emlegetni.⁷¹ Így a devolúcióról szóló népszavazáson elsősorban a kormánnyal kapcsolatos elégedetlenség nyilvánult meg, másodsorban a bonyolult struktúrát ítélték meg és vetették el a szavazók. Mindebből következett a népszavazás eredménye, amelynek során a választók 59%-os részvétel mellett 20,3% támogatta, ám 79,4% elvetette a tervezetet.⁷² A másik ok, amely a devolúció elutasítását magyarázhatja az, hogy hiába volt a '60-as, '70-es évek az elnyomott gyarmati népek önrendelkezési sikereinek a legfőbb időszaka, sem Skóciát, sem Walest nem lehetett „félgyarmati” jellegű területnek tekinteni, a brit tudat mély gyökereket eresztett.⁷³ A Plaid Cymru számára a népszavazási kudarc azt is jelentette, hogy ha a devolúcióra (még) nem is nyitott a walesi közélet, az önkormányzatiság erősítése reális cél lehet.⁷⁴

68 FUSARO 1979, 372.

69 EGEDY 1998, 356.

70 EGEDY 1998, 359.

71 EGEDY 1998, 361.

72 JENKINS 1992, 398.

73 EGEDY 1998, 360.

74 CHRISTIANSEN 2003, 128.

A népszavazás bukása az országos belpolitikában is rendkívül komoly következményekkel járt: a csalódott skót képviselők megvonták támogatásukat Callaghan-tól, így 1979-ben új parlamenti választásra került sor, amelyen a Konzervatív Párt Margaret Thatcher vezetésével fölényes győzelmet aratott. A Plaid Cymrunak mindössze két helyet sikerült szereznie.

A konzervatívok győzelmüket követően hamar kiváltották a walesiek haragját, mivel visszavonták azon ígéretüket, hogy Walesben egy tisztán cymri nyelvű televízió csatornát indítanak. A döntést komoly tiltakozások követték: 1980 őszen egy demonstráción több ezren jelezték, hogy inkább börtönbe vonulnak, minthogy befizessek a tévé-előfizetési díjat. E tiltakozásokat igyekezett a Plaid Cymru egykori akcionista hagyományaival továbbvinni, amelynek keretében Gwynfor Evans kijelentette éhségstrájkba kezd a walesi nyelvű televízió-csatorna érdekében.⁷⁵ A kormány inkább visszakozott, így 1982-ben megindult a *S4C – Sianel 4 Cymru* adása.⁷⁶

Bár a televíziócsatorna ügyében sikerült a Plaid Cymrunak sikereket elérni, Wales számára a '80-as évek és Margaret Thatcher kormányzása inkább a bányászszakszervezetekkel vívott harcokat, a gazdasági visszaesést és a megszűnő munkahelyeket jelentette.⁷⁷ Ennek politikai következménye részint a konzervatívok még erősebb elutasítása, részint az egész walesi közélet balra tolódása lett.⁷⁸ A Plaid Cymruban ezek személyi változásokban is megjelentek: Gwynfor Evans 1981-ben átadta a pártelnökséget Dafydd Wigleynek, akit 1984-ben Dafydd Elis-Thomas követett. Elnökségük alatt a Plaid Cymru jelentősen balra tolódott, elkötelezte magát a közösségi szocializmus és a decentralizált szocialista állam mellett.⁷⁹ Ezeknek a céloknak semmilyen realizációja nem lehetett a thatcherizmus által meghatározott években, ám a párt mégis számíthatott törzsszavazóira, így a Plaid Cymru 1983-ban 2, 1987-ben 3, 1992-ben pedig 4 parlamenti mandátumot szerzett.⁸⁰ A '80-as évekre stabilizálódott a Plaid Cymru támogatói személyi köre, és azok a területek, ahol komoly bázisa van. A párt mandátumait jellemzően Wales azon rurális északi és nyugati választóközeteiben szerzi, ahol a legmagasabb a walesi nyelvet beszélők aránya.

A '80-as, '90-es években a párt képviselői a hagyományos parlamenti témák mellett új, ám egyértelműen baloldali témákat is igyekeztek képviselni, mint a fogyasztókkal élők jogai, a nukleáris leszerelés, illetve a (nem csak walesi relációjú) környezetvédelem.⁸¹ Ez utóbbi olyannyira hangsúlyos témává vált, hogy 1992-ben Cynog Dafis a Zöld Párttal (*Green Party of England and Wales*) közös jelöltként nyerte el

75 DAVIES 1993.

76 JENKINS 1992, 404.

77 WILLIAMS 1985, 299.

78 Ugyanebben az időben a konzervatívok a korábbiaknál is népszerűtlenebbé váltak Walesben, ugyan továbbra is megmaradt a Walesért felelős államminiszteri pozíció, ám azt jellemzően Waleshez semmilyen módon nem kötődő angol politikusok töltötték be. Ezt legjobban talán John Redwood esete szemlélteti a legjobban, akiről államminiszteri tisztsége ellenére nagy nyilvánosság előtt derült ki, hogy nem ismeri a walesi himnusz szövegét.

79 CHRISTIANSEN 2003, 127.

80 CHRISTIANSEN 2003, 127.

81 ELIAS 2009, 542.

mandátumát 1992-ben.⁸² Bár 1979-től Európai Parlamenti választásokat is tartanak az Egyesült Királyságban, ám sem ezen, sem az ezt követő három EP-választáson sem sikerült egyetlen mandátumot sem szereznie a pártnak. Ugyanakkor az európai dimenzió már kezdetektől fogva igen fontos volt a Plaid Cymru számára nemcsak azért, mivel Wales mint elmaradott régió a közösségi támogatások haszonélvezője, és Közös Piacból származó befektetések kitüntetett színtere; de az európai intézményrendszerben szövetségest látnak a kisebbségi nyelv és kultúra védelmében.⁸³

A devolúció megvalósulása és a Plaid Cymru útja a walesi kormányba

Annak ellenére, hogy a Munkáspárt az 1979 és 1997 közötti időszakot ellenzékben töltötte, komolyan nem adták fel a devolúció és az önrendelkezés iránti elkötelezett nézeteiket – az erre vonatkozó tervezetük már az 1992-es kormányprogramjukba is belekerült. Bár azon a választáson nem sikerült a Munkáspártnak a kormányra kerüléshez elegendő mandátumot szereznie, de a munkáspárti árnyékkormány továbbra is felszínen tartotta a kérdést. A korban a Liberális Demokrata Párt is foglalkozott Wales kérdésével – igaz ők az Egyesült Királyság föderalizálását szorgalmazták.⁸⁴ 1996-ban – egy évvel a soron következő parlamenti választás előtt – a Munkáspárt és a Liberális Demokrata Párt egyezséget kötött a walesi devolúció megvalósítására. Mikor 1997 májusában a Tony Blair vezette Munkáspárt több mint másfél évtized után ismét kormányra került, rögtön komoly energiákat mozgósított, hogy a már korábban előkészített tervezet szerint megindíthassa a konzervatívok által addig elutasított skót és walesi devolúciót. Ennek jegyében, alig 15 nappal a nyertes választást követően, Tony Blair kormánya első törvényjavaslatként nyújtotta be a *Referendums (Scotland & Wales) Act*-et. A törvényjavaslat 1979-hez hasonlóan egy sikeres népszavazás után lehetővé tette a Skót Parlament és a Walesi Nemzetgyűlés (*National Assembly for Wales*) felállítását, igaz eltérő jogokkal. Az törvényjavaslatot támogató *Yes – For Wales* kampány mögé már a Plaid Cymru is beállt, igaz a többi párttól külön, de azonos célért kampányolva. Egy héttel a sikeres skóciai referendum után, 1997. szeptember 18-án Walesben a választópolgárok 50,3%-a voksolt a Nemzetgyűlés felállítására.⁸⁵ A döntés nyomán 1998-ben megszületett a *Government of Wales Act*.⁸⁶

E törvény alapján született meg a Walesi Nemzetgyűlés (*National Assembly for Wales/Cynulliad Cenedlaethol Cymru*), amely másodlagos törvényhozási jogkörrel rendelkezik, csak Walesre vonatkozóan adhat ki rendeleteket az átadott hatáskörökben, vagyis a walesi hatalombontás nem törvényhozási, hanem végrehajtói devolúció.⁸⁷ A törvényhozás joga tehát továbbra is a Westminsternél maradt, míg a Nemzetgyűlés

82 CHRISTIANSEN 2003, 129.

83 JONES 2009, 138.

84 HAVAS 1999.

85 CHRISTIANSEN 2003, 133.

86 Government of Wales Act, 1998.

87 DEÁK 2002, 93.

csak olyan, az országrészre vonatkozó határozatokat hozhatott, amelyek a londoni jogszabályi keretekbe illeszkednek. Emellett a Nemzetgyűlés tanácsadási jogot kapott arról, hogy a Londonban megszülető jogszabályoknak milyen hatásuk lenne Walesre vonatkozóan. Az átadott hatásköröket konkrétan nevesíti a törvény: gazdaságfejlesztés, mezőgazdaság, oktatás, helyi önkormányzatok, egészségügyi szolgáltatások, környezetvédelem, közlekedés, kultúra, művészetek.⁸⁸ A Nemzetgyűlés megteremtése a Plaid Cymru számára is hatalmas lehetőséget nyújtott, hiszen korábban a Westminsterbe alig 2-4 képviselőt juttathatott, most viszont jóval nagyobb perspektíva nyílt a párt számára – különösen, hogy a 60 képviselőből 40-et választókerületekben többségi rendszer szerint választanak meg, 20 képviselőt pedig listán delegálnak a Nemzetgyűlésbe.⁸⁹

A Plaid Cymru történelmi lehetőséget látott az első Walesi Nemzetgyűlés 1999-es megválasztásában, és igen komoly kampányt folytattak. Az 1999. május 6-án 46%-os részvétel mellett lezajlott választás eredményeképpen a párt a választókerületekből 9-et megnyert, amely mellé további 8 listás mandátumot szerzett, ezzel legnagyobb történelmi sikerét érte el, és a Munkáspárt után a második legjobb eredményt elért párttá vált.⁹⁰ A 17 mandátum ugyanakkor nem volt arra elegendő, hogy a devolvált kormányzati feladatokat ellátó kvázikormányba, az úgynevezett Walesi Végrehajtó Bizottság (*Wales Executive Committee*) is bekerüljön, a legtöbb mandátumot szerzett Munkáspárt és a Liberális Demokrata Párt alkotott koalíciót. A választások egyik tanulsága az lett, hogy a Walesi Nemzetgyűlés létrehozatala nem teremtett a Westminsterétől radikálisan különböző pártrendszert. A választási eredmények ugyanakkor arról is tanúskodnak, hogy a nemzetgyűlési választásokon a Plaid Cymru mindig több szavazatot kap, mint az országos választáson.⁹¹

Bár a Plaid Cymru az első Walesi Nemzetgyűlésben ellenzékbe szorult, a párt elnökét, Dafydd Elis-Thomast megválasztották a Nemzetgyűlés kváziházelnökévé (*Presiding Officer of the National Assembly for Wales*), amely pozícióra még kétszer, 2003-ban és 2007-ben is újraválasztották. Az 1999-es év egy másik választás szempontjából is történelmi siker volt a párt számára: rekordszámú szavazattal 2 képviselői helyet szereztek a Európai Parlamentben. A párt két képviselője azóta az európai regionális és kisebbségi pártokat tömörítő *European Free Alliance* képviselőcsoportban ül, amely 1999 óta az európai zöldpártokkal együtt alkotja a *Greens–European Free Alliance* szövetséget.

A Munkáspárt kormányra kerülése nyomán megvalósuló baloldali célok, valamint a Walesi Nemzetgyűlés létrejötte és sikerei okán a Plaid Cymru folyamatosan lazított korábbi markáns baloldaliságán, és inkább a balközép felé kezdett orientálódni. Ezt segítette az is, hogy 2000-ben, miután a pártvezetés és az új elnök Ieuan Wyn Jones egyre nagyobb távolságot tartott a függetlenségpárti radikálisoktól, így azok

88 IVÁN 2015, 67.

89 PATAKI–ARADY 2001, 31.

90 McANGUS 2014, 214.

91 JONES–SCULLY 2006, 120.

kiléptek a Plaid Cymruból, megalakítva a republikánus érzelmű Független Wales Pártot (*Cymru Annibynnol, Independent Wales Party*). Akárcsak a '40-es években, a radikálisok távozása újítoág hatott a pártra. A politikai centrum irányába történő elmozdulás nyomán a hagyományosnak tekinthető témák mellett, mint a nyelv és kultúra ápolása és az önrendelkezés propagálása; új szakpolitikák irányába is nyitott a párt, mint a vízgazdálkodás, fenntartható fejlődés, lakásgazdálkodás, illetve európai szinten is egyre aktívabb lett. Ugyanakkor fontos rámutatni, hogy a Plaid Cymru új témáinak, programjainak megvan a történelmi előképe és eredője a párt múltjában, hisz a környezet védelme, a leszerelés, a pacifizmus, a decentralizáció elvei mellett kiállás már a kezdetektől végigkíséri a szervezetet.⁹² A 2001-es parlamenti választáson érte el a párt az eddigi legjobb eredményét: közel 196 ezer szavazattal 4 mandátumot szerzett a Westminsterben.⁹³

2002-től a Plaid Cymru kezdte a lehangosabban követelni a Walesi Nemzetgyűlés jogköreinek további bővítését, a skót minta nyomán a törvényalkotás és adókivetés irányába.⁹⁴ Mivel a kezdeményezéssel azonosulni tudott a Munkáspárt is, így 2002-ben a walesi kormányzat egy független bizottságot (*Commission on the Powers and Electoral Arrangements of the National Assembly for Wales*) hozott létre, Ivor Richard munkáspárti politikus vezetésével.

A 2003-as Walesi Nemzetgyűlésbeli választáson ugyanakkor jelentősen visszacsúszott a párt: a korábbi 17 helyett csak 12 mandátumot szerzett.⁹⁵ A kudarc okát többben gyenge programjukban, az alacsony szervezetségben látták, illetve abban, hogy a Munkáspárt kezdeményezően állt a walesi ügyekhez.⁹⁶ Ebből azt a következtetést vont le a Plaid Cymru, hogy konfrontatívabb politikát kell folytatnia a Munkáspárttal szemben. Erre már korábban is voltak ilyen irányú kezdeményezések: 2002-ben Adam Price, a Plaid Cymru parlamenti képviselője robbantotta ki a Mittal botrányt.⁹⁷ 2003-tól a kibontakozó iraki háborúban történő brit katonai részvételt is igen erőteljesen kezdte támadni a Plaid Cymru. 2004-ben *impeachment* kezdeményezést nyújtott be a Plaid Cymru és a Skót Nemzeti Párt Tony Blairrel szemben, mivel szerinte félrevezette a Parlamentet az iraki háború ügyében. Bár a javaslatot a munkáspárti többség megbuktatta a párt, és különösen Adam Price rendkívül éles kritikusa maradt a Munkáspárt iraki politikájának.

2005 augusztusában ünnepelte a párt megalakulásának 80. évfordulóját, amit jelentősen beárnyékolta az alapító, Gwynfor Evans az év áprilisában bekövetkezett halála,

92 CHRISTIANSEN 2003, 129.

93 JONES–SCULLY 2006, 119.

94 MCANGUS 2014, 214.

95 JONES–SCULLY 2006, 119.

96 *Plaid Cymru Manifesto* (2003).

97 Az ügyben nyilvánosságra került, hogy Tony Blair sikeresen lobbizott Romániában a brit ArcelorMittal acélipari óriásvállalat érdekében, amelyet a cég a Munkáspárt pénzalapjainak jelentős támogatásával honorált. Az ArcelorMittal eredményesen vehetett részt a romániai acélvállalatok privatizációjában, ám ugyanabban az évben több száz walesi acélmunkás vált a leépítések áldozatává. Forrás: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/wales/1813620.stm (2018. 04. 20.)

valamint az az évi parlamenti választásokon elvesztett egyik mandátum. Az évforduló nyomán komoly belső munka indult meg a pártban, és ismét előkerült az arról szóló vita, hogy a pártnak inkább egy walesi érdekeket képviselő nyomáscsoport vagy egy választásokra koncentráló professzionális politikai pártnak kellene lennie. A 2005-ös választásokra kiadott „*We can build a better Wales*” programot is többen kritizálták, mivel az egyes elemeiben, mint az 50 ezer font feletti jövedelem 50%-os megadóztatása túlzottan is baloldalinak minősült.⁹⁸ 2006 elején a párt jelentős változtatásokat hajtott végre a pártstruktúrában és a vezetők személyében, bár a párt vezetője továbbra is Ieuan Wyn Jones maradt. Ugyanebben az évben, hogy megfeleljenek a 21. század kihívásainak, jelentős vizuális és arculati megújuláson is átesett a párt, ami érintette a logót, illetve a részben a párt nevét is, mivel ekkortól hivatalosan is elkezdték használni a rövidebb *Plaid* nevet, ugyanakkor a párt teljes neve továbbra is *Plaid Cymru – The Party of Wales* maradt. Az új arculat elhagyta a kissé avított sárkányos-hegyes logót, és a böjti liliumot, vagyis a walesi nárciszt, Wales jelképét helyezte a középpontba.

Ekkorra a korábban megindított alkotmányos reformok is beértek: a Richard Bizottság 2004-re elkészítette jelentését, amelyben nemcsak a devolvált hatáskörök bővítését javasolta, de a skót mintára elsődleges jogalkotói jogkört adott volna Walesnek, sőt a nemzetgyűlési választásokat teljesen arányos rendszerben javasolta megtartani.⁹⁹ Ennek ellenére a brit kormányzat a 2005-ben kiadott *Better Governance for Wales* címet viselő tervezetében elvetette az arányos rendszert, és bár a jogkörök bővítésére tett javaslatot, azok több tekintetben visszalépésnek tekinthetők a Richard Bizottság jelentéséhez képest. A 2006-os *Government of Wales Act* tulajdonképpen az egy évvel korábbi munkaanyagra épült és többek között bővítette a Walesi Nemzetgyűlés hatáskörét, bővítette azon tárgykörök számát, amiben törvényhozói jogosítvánnyal rendelkezik.¹⁰⁰ A jogszabály bevezette továbbá a Walesi Nemzetgyűlés feloszlásának lehetőségét, és bizonyos kérdésekben immár elsődleges jogalkotói jogosítvánnyal rendelkezik.¹⁰¹ Bár mindez jelentős előrelépésnek számított a devolúció szempontjából, mégis, a Plaid Cymru elégedetlen volt vele, és éles kritikával illette a törvénytervezetet, mivel az alkotmányos berendezkedés még mindig kevesebb jogkört biztosít Walesnek, mint Skóciának.

A Plaid Cymru részvétele a walesi kormányban

A párt igen ambiciózus programmal készült a 2007-es nemzetgyűlési választásokra. 2006-ben hat hónapos konzultációt folytatott, hogy jobban megismerje választói

98 *We can build a better Wales* (2005).

99 *Report of the Commission on the Powers and Electoral Arrangements of the National Assembly for Wales*. Forrás: <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN03018/SN03018.pdf> (2018. 04. 20.)

100 *Government of Wales Act, 2006*.

101 KAISER 2012, 54.

igényeit.¹⁰² Ez alapján készült programjukban, amely *Seven for '07* címet kapta, hét olyan célt tűztek ki, amelyek a walesiek mindennapi problémáira ígértek választ: energiahatékonyság növelése, általános gyermekgondozási díjak jelentős emelése, minden gyermeknek laptop biztosítása, a diákhitelek csökkentése, a fiatalok számára az első otthonderemtés megkönnyítése, a kis- és középvállalkozások adóterheinek csökkentése, közösségi egészségügyi centrumok felállítása.¹⁰³ A korábbi szervezeti változtatások is meghozták gyümölcsüket, így a választásokon a Plaid Cymru professzionális kampánnyal 200 ezer fölé tudta növelni szavazói számát, ezzel 15 mandátumot szerzett.¹⁰⁴

A választást követő koalíciós egyeztetések folyamán a Munkáspárt, miután a Walesi Liberális Demokraták elutasították ajánlatukat, koalíciót ajánlott a Plaid Cymrunak. Bár komoly személyi ellentétek feszültek a két párt között, a baloldaliságra alapozott elvek mentén sikerült megegyezésre jutni, így a Plaid Cymru walesi kormányra kerülve elérte legnagyobb politikai sikerét. A két párt hosszas egyeztetések alapján aláírta a *One Wales* címet viselő koalíciós megegyezést.¹⁰⁵ Ennek értelmében Ieuan Wyn Jones, a párt vezetője lehetett a – 2006-tól már e néven működő – walesi kormány miniszterelnök-helyettese (*Deputy First Minister*), valamint a Plaid három kabinetminisztert (Gazdasági és Közlekedési Miniszter, Vidéki Ügyek Minisztere, Örökségvédelmi Miniszter – *Minister for the Economy and Transport, Minister for Rural Affairs, Minister for Heritage*) delegálhatott a kormányba.

A párt kormányra kerülése azt az üzenetet közvetítette választói felé, hogy a több évtizedes ellenzéki lét nem volt hiábavaló, a párt egy érett, megbízható szervezet, amely felkészültségéből adódóan – a jövőben is – képes konstruktív kormányzati szerepet ellátni.¹⁰⁶ Ugyanakkor a kormányzati munka a szélesebb politikai közvéleményt is meggyőzhette arról, hogy a Plaid Cymru nem „lángoló tekintetű walesi romantikusok és megszállott nyelvészek” gyűjtőhelye.¹⁰⁷ A párt számára a legfontosabb kérdés és egyben a koalíciós megállapodás aláírásának feltétele is a walesi devolúció továbbvitele az elsődleges jogalkotói jogosítványok irányába, amelyek azonosak lennének a skót mintával.¹⁰⁸ A pártnak sikerült elérnie nemcsak azt, hogy a koalíciós megállapodás szövegébe bekerült, hogy a kérdésről, még a 2011 előtt népszavazást kell tartani; de azt is, hogy a Munkáspárt is a devolúció továbbvitele mellett kampányoljon. Bár a párt politikusai a négyéves kormányzati ciklus alatt eredményesen léptek fel a walesi közlekedésügy, lakásügy, egészségügy és örök témájuk a kultúra és nyelv megőrzése érdekében; mégis a legfőbb téma a törvényalkotási devolúcióról szóló népszavazás előkészítése, illetve tartalommal való feltöltése lett. A cél elérése érdekében létrehozták az *All Wales Conventiont*, amelynek vezetésére egy veterán diplomatát,

102 ELIAS 2009, 544.

103 *Make a difference! – Seven for '07* (2007).

104 McANGUS 2014, 213.

105 *A progressive agenda for the government of Wales An agreement between the Labour and Plaid Cymru Groups in the National Assembly*. One Wales.

106 McANGUS 2014, 216.

107 ELIAS 2009, 544.

108 McANGUS 2014, 217.

Emyr Jones Parryt, az Egyesült Királyság NATO-hoz illetve ENSZ-hez delegált állandó képviselőjét kérték fel. A hosszas előkészítő tárgyalásokon azt az elérendő célt határozták meg, hogy a sikeres népszavazás után a Nemzetgyűlés az átruházott hatáskörök mindegyikében, a londoni Parlament hozzájárulása nélkül is alkothasson jogszabályt. Az 1997-es *Yes – For Wales* kampányt azonos címmel újra indították, amelyben a két kezdeményező párt mellé még a Liberális Demokraták is csatlakoztak – a konzervatívok semleges álláspontra helyezkedtek.

A népszavazási kezdeményezés az országos politikai szintéren nem csekély ellenérzést váltott ki, több munkáspárti politikus a nacionalizmus feléledését, illetve a Plaidnek tett túlzott engedelményeket látta benne, másrésről a Skót Nemzeti Párt üdvözölte és támogatta a kezdeményezést. Világosan látszott, hogy a devolúciót már nem a londoni kormánykörök kezdeményezik és irányítják, hanem abban – a párt történetében először – a Plaid Cymrunak is meghatározó szerepe volt.

Az előkészítés olyan hosszúra nyúlt, hogy amikor sikerült kitűzni a népszavazás időpontját, az Egyesült Királyságot már nem a Munkáspárt kormányozta. A 2010-es választások nyomán a létrejött a konzervatív-liberális demokrata koalíció – ugyanakkor a Plaid Cymrunak nem sikerült bővítenie a korábbi 3 mandátumát a Westminsterben. A 2011 márciusában végre megrendezett véleménynyilvánító – tehát a kormányzatot nem kötelező – népszavazáson, 35,6%-os részvétel mellett a választópolgárok 63,5% szavazott a devolúció továbbvitelére.¹⁰⁹ A népszavazás eredményére tekintettel az év októberében létrehozták a Walesi Devolúció Bizottságot (*Commission on Devolution in Wales*), amelynek jelentése nyomán született meg 2014-ben a Wales Act.¹¹⁰

Bár a 2011-es népszavazás a Plaid Cymru sikerét hozta, mégis, a néhány hónappal később lezajlott nemzetgyűlési választásokon a párt súlyos vereséget szenvedett. Nem elég, hogy a korábbi 15-ből 4 mandátumot elvesztett és a kormányból is kiesett; de a Walesben hagyományosan gyenge konzervatívok – az országos politikai változások eredményeképpen – is megelőzték a Plaid Cymrut, így az a harmadik helyre szorult Nemzetgyűlésben a pártok között.¹¹¹ Az elemzések szerint a Plaid Cymru nem tudta saját kormányzati munkáját megfelelően kommunikálni a választók felé és megkülönböztetni azt a Munkáspártétól.¹¹² Továbbá a korábban évtizedekig ellenzéki szerepben mozgó párt merőben új helyzettel találkozott a ciklus végére: a támogatói számonkérték rajta a *Seven for '07* programot, amely ígéreteit nem sikerült teljesíteni. Szintén először tapasztalta a párt azt a helyzetet, mikor a pártérdek és koalíciós kormány érdeke szembekerült egymással – a vezetők e feszültségeket nem minden esetben tudták kezelni. A támogatás csökkenésének okát abban is látták, hogy a négyéves ciklus alatt ahelyett hogy nyomás alá helyezte volna koalíciós partnerét, túlzottan is behódolt a Munkáspártnak.¹¹³ A 2011-es választásra készített pártprogram sem tartalmazott

109 McANGUS 2014, 221.

110 Wales Act 2017.

111 www.bbc.co.uk/news/special/election2011/overview/html/wales.stm (2018. 04. 20.)

112 McANGUS 2014, 219.

113 McANGUS 2014, 219.

arra nézve konkrét és világos célokat, arról, hogy miként kíván élni a párt a népszavazáson által megszerzett jogalkotási hatáskörökkel.¹¹⁴ Bár a népszavazási végeredmény sikert jelenthetett volna, a választók számára a négyéves előkészítő munka túl hosszúnak bizonyult egy véleménynyilvánító népszavazáshoz, továbbá a párt támogatói hálózata kifáradt a népszavazási mozgósítás során, és nem jutott elegendő energia a nemzetgyűlési választásra.¹¹⁵

A párt vezető személyiségei a kritikusok szerint elfáradtak a kormányzásban, így a következő évtől jelentős személyi változások következtek. 2012-ben a párt megválasztotta első női elnökét: Leanne Woodot, aki arra a feladatra vállalkozott, hogy jelentős reformokat visz véghez a pártban. Ennek jegyében konzultáció indult a Skót Nemzeti Párttal, hogy átvegyék tapasztalataikat a regionális kormányból való kiesést követő időszakról. Az azóta eltelt időszakra vonatkozóan elemzések még nem állnak rendelkezésre, ám a választási eredmények nem tették lehetővé az újbóli hatalomra kerülést – így a Plaid Cymru továbbra is ellenzékben szolgálja a walesi nemzet ügyét. A kérdés az, hogy a walesi kormányzatban végzett munka vajon kivételes időszak lesz-e a párt története szempontjából, avagy egy új korszak nyitánya. A kérdésre a válasz továbbra is a választók kezében van...

Összegzés

A Plaid Cymru hatalmas utat tett meg az elmúlt évtizedekben, hiszen inkább egy, a walesi nyelvért küzdő civil szervezetként, mint politikai pártként jött létre 1925-ben. Bár a walesi közéletben folyamatosan jelen voltak, politikailag évtizedekig csak marginális szerepet töltött be a párt. A '60-as évek elhozták a politikai sikert a pártnak, amelynek a képviselői azóta folyamatosan jelen vannak a londoni Parlamentben, és küzdenek a walesi érdekekért. A Munkáspárt által 1999-ben felvetett devolúciós javaslatot ugyan a párt támogatta, ugyanakkor egyértelművé tette azt is, hogy nem elégedett annak korlátozott mivoltával. A devolúció megvalósulása lehetővé tette a Walesi Nemzetgyűlésben való indulást, amit a párt ki is használt. A 2007-es választásokon elért eredményével a Plaid Cymru feljutott addigi politikai pályafutásának csúcsára: koalíciós partnerként a walesi kormány tagjává válhatott. A koalíciós kormányzás során a párt sikerrel érte el a többséget adó Munkáspártnál a devolúció továbbviteléről szóló népszavazás kiírását, amely 2011-ben eredményesen zajlott le. Bár a népszavazási kezdeményezés sikeres lett, a párt mégis jelentős mértékű szavazatot veszített a 2011-es nemzetgyűlési választásokon. A koalícióban való részvétel ugyanakkor nemcsak kormányzati tapasztalatokkal gazdagította a pártot, de az is egyértelművé vált, hogy a Plaid Cymru már nemcsak külső szereplője, esetleg haszonélvezője a devolúciós folyamatoknak, de annak aktív kezdeményezője is lett.

114 *For a Better Wales* (2011).

115 McANGUS 2014, 222.

Felhasznált irodalom

- A progressive agenda for the government of Wales An agreement between the Labour and Plaid Cymru Groups in the National Assembly* (2007). One Wales. Forrás: www.manifesto.com/documents/one-wales/ (2018. 04. 20.)
- APÁTI Zsófia – GYÖRI SZABÓ Róbert (2002): A kisebbségi nyelvek helyzete és oktatási rendszere Nagy-Britanniában. *Pro Minoritate*, ősz.
- ARATÓ Endre (1978): *A nemzetiségi kérdés Nagy-Britanniában*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- CHRISTIANSEN, Thomas (2003): Plaid Cymru Dilemmas and ambiguities of Welsh regional nationalism. In: *Regionalist Parties in Western Europe Edited by Lieven De Winter and Huri Türsan*. London – New York, The Routledge/ECPR Studies in European Political Science Series.
- DAVIES, John (1993): *A history of Wales*. London, Penguin Books Limited.
- DEÁK András Miklós (2002): Az egyesült királyságbeli devolúció első tapasztalatai. *Külgügyi Szemle*, 1. évf. 3. sz. 90–107.
- EGEDY Gergely (1998): *Nagy Britannia története*. Budapest, Aula Kiadó.
- ELIAS, Anwen (2009): From Protest to Power: Mapping the Ideological Evolution of Plaid Cymru and the Bloque Nacionalista Galego. *Regional & Federal Studies*, Vol. 19, No. 4–5. 533–557.
- FUSARO, Anthony (1979): Two faces of british nationalism: The Scottish National Party and Plaid Cymru compared. *Polity*, Vol. 11, No. 3 (Spring 1979).
- HAVAS Péter (1999): Decentralizálási folyamat Nagy-Britanniában: a skót és a walesi devolúció /autonómia/. In *Az Európa Tanács kisebbségvédelmi vonatkozású ellenőrző rendszerének kialakulása es eddigi működésének értékelése. Kisebbségpolitikai döntés-előkészítő tanulmányok sorozat*, 8. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
- IVÁN Dániel (2015): Devolúció és önkormányzatiság. *Kisebbségkutatás*, 24. évf. 1. sz. 60–87.
- JENKINS, Philip (1992): *A history of modern Wales 1536-1990*. London, Longman House.
- JONES, Richard Wyn – SCULLY, Roger (2006): Devolution and Electoral Politics in Scotland and Wales. *Publius: The Journal of Federalism*, Winter, Vol. 36, No. 1. 115–134.
- JONES, Richard Wyn (2009): From Utopia to reality: Plaid Cymru and Europe. *Nations and Nationalism*, Vol. 15, No. 1. 129–147.
- KAISER Tamás (2012): *Gördülő devolúció az Egyesült Királyságban: megválaszoltlan kérdések, új kihívások*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- KLANICZAY Gábor szerk. (2004): *Európa ezer éve: A Középkor II*. Budapest, Osiris Kiadó.
- LAZER, Harry (1977): Devolution, Ethnic Nationalism, and Populism in the United Kingdom. *Publius: The Journal of Federalism*, Autumn, Vol. 7, No. 4. 49–69.
- MCÁNGUS, Craig (2014): Office and Policy at the Expense of Votes: Plaid Cymru and the One Wales Government. *Regional & Federal Studies*, Vol. 24, No. 2. 209–227.
- MORGAN, Kenneth O. (1971): Welsh Nationalism – The Historical Background. *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1. 153–172.
- MORGAN, Kenneth O. (1981): *Rebirth of a Nation: Wales 1880–1980*. Oxford, Oxford University Press.
- PATAKI Gábor Zsolt – ARADY Lajos (2001): *A brit hatalombontás (devolúció) sikerei*. Skócia, Wales, Pro Minoritate.
- POÓR János szerk. (2009): *A kora újkor története*. Budapest, Osiris Kiadó.
- TANNER, Duncan (2006): Richard Crossman, Harold Wilson and devolution, 1966–70: the making of government policy. *Twentieth Century British History*, Vol. 17, No. 4. 545–578.
- VADÁSZ Sándor (2005): *19. századi egyetemes történet 1789–1890*. Budapest, Korona Kiadó.
- WILLIAMS, Gwyn A. (1985): *When was Wales? – A history of the Welsh*. London, Penguin Books.

Internetes források

- For a Better Wales* (2011). Plaid Manifesto. Forrás: www.manifesto.com/documents/plaid-cymru-assembly-election-manifesto-2011/ (2018. 04. 20.)
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/wales/1813620.stm (2018. 04. 20.)
<https://eisteddfod.wales/> (2018. 04. 20.)
- Liverpool says sorry for flooding Welsh valley* (2005). Forrás: www.theguardian.com/environment/2005/oct/13/water.society (2018. 04. 20.)
- Make a difference! – Seven for '07* (2007). Plaid Cymru National Assembly Election Manifesto. Forrás: www.manifesto.com/documents/plaid-cymru-assembly-election-2007/ (2018. 04. 20.)
- MORGAN, Prys (é. n.): *A Brief History of the Cymmrodorion*. Forrás: www.cymmrodorion.org/the-society/our-history/ (2018. 04. 20.)
- Plaid Cymru Manifesto* (2003). Forrás: www.manifesto.com/documents/plaid-cymru-assembly-election-2003/ (2018. 04. 20.)
- We can build a better Wales* (2005). Plaid Cymru Westminster Election Manifesto. Forrás: www.manifesto.com/documents/plaid-cymru-general-election-manifesto-2005/ (2018. 04. 20.)
www.bbc.co.uk/news/special/election2011/overview/html/wales.stm (2018. 04. 20.)
www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_changing_nation.shtml (2018. 04. 20.)
www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_labour_unrest.shtml (2018. 04. 20.)
www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_welsh_nationality.shtml (2018. 04. 20.)

Jogforrások

- Government of Wales Act, 1998.
- Government of Wales Act, 2006. Forrás: www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/contents (2018. 04. 20.)
- Wales Act 2017. Forrás: www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/4/contents/enacted (2018. 04. 20.)